

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

КІРУ ЖӘНЕ ШЫҒУ ТУРИЗМНІҢ ХАЛҚАРАЛЫҚ ДЕҢГЕЙДЕГІ РӨЛІ

Патшахан Альбина Батуханқызы

alba.bini@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Туристтік қызметті ұйымдастыру мамандығының

4-курс студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Омарова Айғаным Сапарқызы

Халықаралық туризм адамдардың қозғалысына қарай екіге бөлінеді. Ола кіру және шығу туризмі. Кіру туризмі резидент емес келушінің шыққан еліндегі қызметін қамтиды. Ал шығу туризм демалудың немесе саяхаттаудың кез-келген түрі, ол өз елінен тыс жерлерге баруды білдіреді. Бүгінгі таңда бұл туризм түрлері әлемде қарқынды даму үстінде.

Кіру және шығу туризмінің негізгі мақсаты:

- Туристтік байланыстар арқылы елдер арасындағы сенім мен оң қарым-қатынасты нығайту.
- Сауда-экономикалық өзара тиімді қатынастарды дамыту.
- Мәдени, ғылыми және техникалық ұйымдар мен тұлғалар желілері бойынша байланыстарды, байланыстарды кеңейту.
- Туристермен алмасу үшін өзара тиімді жағдайлар жасау. Техникалық деректермен алмасуды ұйымдастыру, стандарттарды әзірлеу, формальдылықтарды, көшпелі туризм технологияларын оңайлату.

Дүниежүзілік туристік ұйымның мәліметі бойынша, 2019 жылы әлемде 1,5 миллиард кіру және шығу туристік сапар тіркелген. 2019 жылы барлық өңірлерде халықаралық туризмнің өсуі байқалды. Дегенмен, Brexit төңірегіндегі белгісіздік, Thomas Cook туроператорының құйреуі, геосаяси және әлеуметтік шиеленістер және әлемдік экономиканың құлдырауы 2017 және 2018 жылдардағы ерекше қарқынмен салыстырып қарағанда 2019 жылы өсудің баяулауына бірлесіп ықпал етті. Бұл процесс негізінен дамыған елдерге, әсіресе Еуропа мен Азия-Тынық мұхиты аймағына әсер етті.

2019 жылы Халықаралық туристік сапарлар – аймақтар бойынша өзгерістер (%)

Таяу Шығыс 2019 жылы Халықаралық туристік сапарлар саны бойынша ең жылдам дамып келе жатқан аймаққа айналды, бұл әлемдік орташа көрсеткіштен екі есе дерлік (+8%). Азия-Тынық мұхиты аймағында халықаралық сапарлардың өсуі баяулады, бірақ әлі де орташа деңгейден 5% жоғары.

Қарастырылып отырған айда барлығы 117 668 келуші туристер Мальтаға демалу мақсатында келді, ал 12 966 турист іскерлік мақсатта келді. Келетін туристердің ең көп үлесі 25 пен 44 жас аралығындағы (41,2%), одан кейін 45 пен 64 жас аралығындағы (33,6%) жас тобы. Ұлыбритания, Италия және Франция тұрғындары кіретін туристердің жалпы санының 43,9% құрады.

Жаһандық экономикалық құлдырау жағдайында туризм шығындары, әсіресе шығындар бойынша он әлемдік көшбасшы арасында өсе берді. Франция халықаралық туризм шығындарының әлемдегі ең ірі он туристік нарық арасында 11%-ға өскенін хабарлады, ал Америка Құрама Штаттары 6% абсолютті түрде көш бастады, бұл күшті доллармен қамтамасыз етілді.[2]

Сондай ақ, Бразилия мен Сауд Арабиясы сияқты кейбір ірі дамушы нарықтар туризм шығындарының төмендегенін хабарлады. 2019 жылдың бірінші жартыжылдығында шығыстардың 4% - ға қысқаруы аясында шығатын туризмнің ең ірі әлемдік көзі болып табылатын Қытайдан шетелге шығу көлемі 14% - ға ұлғайды.

Сурет 1. 2019 жылы Халықаралық туристік сапарлар – аймақтар бойынша өзгерістер (%)

2020 жылдың қаңтар-қазан айларында төмендеу 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 900 миллион адамға халықаралық туристік келу санының азаюын білдіреді және халықаралық туризмнен 935 миллиард АҚШ доллары көлеміндегі экспорттық кірістің жоғалуына әкеледі, бұл жаһандық экономикалық дағдарыстың әсерінен 2009 жылғы шығыннан 10 есе көп.

Сондай ақ, халықаралық туризм шығындары туралы деректер әлі де саяхатқа деген өте төмен сұранысты көрсетеді. Алайда, Америка Құрама Штаттары, Германия және Франция сияқты кейбір ірі нарықтар соңғы айларда қалпына келтірудің кейбір қорқынышты белгілерін көрсетті. Сапарлардың саны 2020 жылдың бірінші тоқсанымен салыстырғанда 180 миллионға азайды. Халықаралық келу санының ең маңызды төмендеуі Азия-Тынық мұхиты аймағында тіркелді. Ол 94% құрады. Еуропадағы халықаралық сапарлардың саны 83% - ға, Африкада 81% - ға, Таяу Шығыста 78% - ға, Солтүстік және Оңтүстік Америкада 71% - ға төмендеді.[6]

Дүниежүзілік туристік ұйымның берген мәліметтері бойынша, 2022 жылы әлемде 900 миллионнан астам халықаралық туристік сапарлар тіркелген, бұл 2021 жылмен салыстырғанда екі есе көп. Алайда, 2022 жылы Халықаралық келу саны пандемияға дейінгі 2019 жылмен салыстырғанда 37% - ға төмен .

UNWTO мәліметтері бойынша, өткен жылы әлемнің әр аймағында шетелдік келулердің өсуі байқалды. Таяу Шығыста ең оң динамика байқалды, онда келу санының өсуінің драйверлерінің бірі Катардағы 2022 жылғы әлем чемпионаты болды және әуе саяхатының маршруттық желісі толығымен дерлік қалпына келтірілді. Осы факторлардың арқасында Таяу Шығыс аймағына туристік ағым пандемияға дейінгі деңгейдің 83% - на дейін қалпына келді.

Еуропа 2022 жылы 2019 жылғы көрсеткіштің 80% деңгейіне жетті (585 млн келу).

Африка мен Америка пандемияға дейін туристік ағынның шамамен 65% - ға қалпына келтірді, ал Азия мен Азия-Тынық мұхиты 2019 жылғы көрсеткіштердің тек 23% - ға жетті, бұл ковидтік шектеулердің кейінірек жойылуына байланысты.

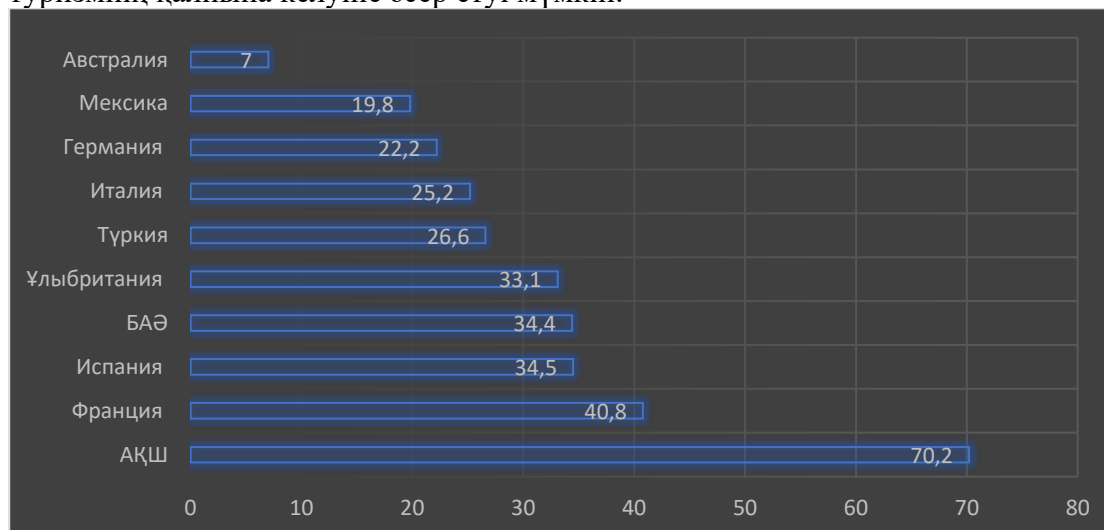
2022 жылы 2019 жылмен салыстырғанда Халықаралық туристік келулер санының өсуін тіркеген бағыттардың ішінде: Виргин аралдары 27%, Албания 17%, Гондурас 17%, Сент-Мартин 15%, Андорра 14%, Доминикан Республикасы 10%, Сальвадор 7%, Кюрасао 6%, Колумбия 5%, Эфиопия 3% және Лихтенштейн 2%.

2022 жылы бүкіл әлем бойынша шетелдік туристердің келу саны 900 млн. бұл 2021 жылмен салыстырғанда екі есе көп, бірақ пандемияға дейінгі 2019 жылғы көрсеткіштің 63% - ғана құрайды, деп хабарлайды БҰҰ Дүниежүзілік Туристік Ұйымы.

Сурет 2. Аймақтар бойынша шығу туризмінің пайыздық үлесі

2022 жылы халықаралық туризмнен түсетін табыстың айтарлықтай өсуі көптеген елдерде тіркелді. Сонымен қатар, туристердің кірісі көбінесе келу санына қарағанда тез өсті. Бұл саяхат ұзақтығының ұзағырақ болуына және туристердің болу орнында көбірек ақша жұмсауға дайын болуына байланысты орташа саяхат шығындарының артуына байланысты. Алайда, елдердегі экономикалық жағдай туристердің 2023 жылы саяхаттау мерзімін қысқарту арқылы шығындарды азайтуға және үйге жақынырақ саяхаттауға әкелуі мүмкін. Украинадағы қақтығыстар мен басқа да геосаяси қақтығыстардан туындаған белгісіздік алдағы айларда туризмнің қалпына келуіне әсер етуі мүмкін.

Сурет 3. Халықаралық туризмнен түсетін кірістер бойынша көшбасшы елдер (пайда миллиардтаған АҚШ долларында көрсетілген), 2023 жылғы наурыздағы соңғы 2021 деректерге сәйкес

АҚШ туризмнен түсетін табыс бойынша көшбасшы болып табылады, өйткені ол шетелдіктерге әртүрлі санаттағы саяхатшылар үшін тамаша қызмет пен кез келген жоспардың

жайлы демалысын ұсына алатын дамыған ел. Америкада қонақүйлер, мейрамханалар, ішкі авиакомпаниялар, автокөлік жалдау және кемпингтер желісі бар туристік инфрақұрылым жоғары дамыған, бұл туризм секторына үлкен инвестициялармен расталады. Мысалы, 2019 жылы Саяхат индустриясына 209 миллиард доллар инвестицияланды, бұл қалған мемлекеттердің көрсеткіштерінен асып түсті.

АҚШ-қа жыл сайын әлемнің түкпір-түкпірінен 80 миллионға жуық саяхатшы келеді. Ел әртүрлі нәсілдер, этностар мен конфессиялардың ең көп жиналатын ортасы екенін ескеру маңызды, бұл сонымен қатар туристерді қабылдау тұрғысынан мемлекеттің еркіндігі мен ашықтығына ықпал етеді.

2022 жылы әлемде 900 миллионнан астам халықаралық туристік келулер болды және бұл бір жыл бұрынғыдан екі есе көп, деп хабарлайды БҰҰ Дүниежүзілік Туристік Ұйымы.

2023 жылы әлемдік туризм пандемияға дейінгі 2019 жылға қарағанда 63% қалпына келді. Алайда, әр түрлі аймақтарда қалпына келтіру әр түрлі қарқынмен жүреді.

Таяу Шығыста ең жоғары өсім байқалды-мұнда халықаралық туризм 2022 жылы 2019 жылғы деңгейге қарағанда 83% құрады. Туристік ағындардың өсуі, соның ішінде Дубайда ЕХРО және Катарда өткен Әлем кубогын өткізумен байланысты. Екінші орында-Еуропа, онда көрсеткіш 80% - ға жетті. Африка мен Америкада қалпына келтіру шамамен 65% құрады. Көптеген бағыттар кіру шектеулерін сақтаған Азия-Тынық мұхиты елдерінде шетелдік туристік келулер саны пандемияға дейінгі деңгейге 23%— ғана құрады.

Сонымен қатар, Еуропада халықаралық келушілер саны 2022 жылы барлық сапарлардың 585 миллионын немесе 64% құрады.

"2023 жылы Халықаралық Туризм үшін жағдай жақсарады. Біз экономикалық мәселелерді, геосаяси белгісіздікті және ковидке байланысты жаңа шектеулерді енгізуді ескере отырып, саланың өсуін күтеміз. Ел ішінде және шетелге сапарларға сұраныс жоғары болады және кейбір бағыттардың пандемиядан толық қалпына келуіне мүмкіндік береді", - деп атап өтті UNWTO Бас хатшысы Зураб Пололикашвили.

Әлемдегі туризмді одан әрі қалпына келтіру көбінесе қытайлық туристердің сапарларын қалпына келтіруге байланысты болады, өйткені қытай 2020 жылға дейін әлемдегі ең ірі туристік нарық болды. Атап айтқанда, олардың оралуы көршілес Азия елдеріндегі жағдайға қатты оң әсер етеді.

Сонымен қатар, АҚШ-қа шетелге сапарларға деген жоғары сұраныс оптимистік болжамдарға ықпал етеді, бұл еуроның долларға әлсіреуін күшейтеді.

"2022 жылы көптеген елдер туристер шығындарының өсуін тіркеді. Сонымен қатар, халықаралық туризмнен түсетін кірістер көбінесе келу санына қарағанда тез өсті. Бұл саяхат ұзақтығының ұзағырақ болуына және туристердің болу орнында көбірек ақша жұмсауға дайын болуына байланысты орташа саяхат шығындарының артуына байланысты",-делінген құжатта.

Кейбір бағыттарда халықаралық туризмнен түскен табыс пандемияға дейінгі деңгейден асып түсті. Мысалы, Түркияда – 40%, Румынияда – 25%, Мексика мен Португалияда-сәйкесінше 15 және 13%.[5]

Туристік ұйымдар кіру және шығу туризмін жеңілдету үшін бірқатар жұмыстармен айналысып, дамыту үстінде. Айтар болсақ әлемдегі кіріп шығу туризмдегі туристік формальдықтарды жеңілдету бойынша бірнеше жиналыстар өткізген болатын. Сондай ақ UNWTO ның бас хатшысының айтуы бойынша «2023 жылы кіру және шығу туризмі үшін жағдай жақсарады. Экономикалық мәселелерді, геосаяси белгісіздікті және ковидке байланысты жаңа шектеулерді енгізуді ескере отырып, саланың өсуін күтеміз. Ел ішінде және шетелге сапарларға сұраныс жоғары болады және кейбір бағыттардың пандемиядан толық қалпына келуіне мүмкіндік береді» деп айтқан болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шығу туризмі және кіру туризмі-қай елдер туризм шығындарына көбірек сүйенеді? - TravelDailyNews International- [Outbound tourism vs inbound tourism - Which countries rely the most on tourism spend? - TravelDailyNews International](#)
2. Халықаралық туризмнің маңызды сәттері, 2020 жылғы басылым (tourlib.net) [International Tourism Highlights, 2020 Edition \(tourlib.net\)](#)
3. Туризмнің жаһандық және аймақтық көрсеткіштері (unwto.org)
4. Туризм Жаңа белгісіздікке тап болып, 2022 жылы сенімді түрде басталады (voyagesafriq.com)
5. Туризм (әлемдік нарық) (tadviser.ru)
6. И. Л. Федорова халықаралық туризм географиясы дәрістер курсы (1 бөлім) 1-89 01 01 Туризм және күндізгі және сырттай оқу түрлерінің қонақжайлылығы Брест 2020
7. Григорьева К.В. тұрақты инновациялық даму: жобалау және басқару // Ресейдің, Қазақстан мен Жапонияның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын компьютерлік модельдеу. – 2015. – №1. - Б. 55-67.
8. Полухина а. Н. Мари Эл Республикасында туризм саласының жұмыс істеу тиімділігін бағалау (2020 жылғы зерттеу нәтижелері бойынша) // экономиканы тиімді басқару: мәселелері мен болашағы: VI Бүкілресейлік ғылыми-практикалық конференция баяндамаларының материалдары. - Симферополь, 2021. - 76-81 б.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF JAILAU TOURISM IN KAZAKHSTAN BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE

Smail Akerke Toybekkyzyz

aqerke.smail@mail.ru

Master degree student of Tourism department, Faculty of Economics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
Scientific advisor – Agybetova Rina Yessimovna

Jailau is a place and area convenient for keeping livestock in summer. It is a pasture favorable for livestock. The seasonal nomadic path in Kazakhstan covered many lands, because the endless steppes are famous for their relative evenness, the availability of water bodies, the absence of many blood-sucking insects and the coolness of the windy weather on hot summer days.

As we know, the main task of the nomad of the Kazakh steppes is to preserve and increase the livestock. For all herdsman, summer is the most fertile time, because it saves them from severe winter frosts, snowstorms and ice. In order to feed the vitamin-rich soil with spring greenery, nomads with their herds rushed to those places where one could find fat pastures, good watering, coolness and the absence of midges - that is, to Jailau, summer pastures. Such Jailau, as a rule, were located: near the coast of large rivers like the Irtysh, Ishim, Ural, in the middle reaches of mountain rivers, with fairly wide river valleys - Ore and Southern Altai, in the mountainous and foothill regions of the Tien Shan, Alatau and in many other places in our country.

The following is a complete set of pastures in Kazakhstan, including historical places where mounds have been preserved (the place where the ancient Sakas and Scythians were buried).

Figure 1. Description of summer pastures and their uniqueness in the areas of present-day Kazakhstan.

Pasture diversity in Kazakhstan	
Natural landscape	Place name